

УДК 373.2.034:17.022.1:7**О.П. Терещенко, м. Київ****ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН**

У статті запропоновано поетапне застосування методів, прийомів, коректного педагогічного впливу на виховання доброзичливих взаємин старших дошкільників засобами мистецтва.

Ключові слова: моральне виховання, доброзичливі взаємини, мистецтво, старші дошкільники.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються об'єктивні зміни в соціальній, економічній, політичній сферах. Суттєві зміни відбуваються і у сфері духовного життя. Розповсюдження збайдужіння, жорстокості, апатії, деформування моральних основ, розповсюдження негативних явищ спостерігаються як у дорослих так і у дітей. Невиправдано часто популяризується превалювання матеріального над духовним, що призводить до деформації морально-ціннісних орієнтирів у суспільстві, чому сприяє недостатня реалізація особистісно орієнтованого виховання.

Педагогічна наука сьогодення розглядає різні аспекти виховання, морального зростання особистості, національної освіти та відродження духовності. У центрі уваги знаходиться проблема духовного виховання молоді, і морального виховання дошкільників зокрема. Швидкі зміни в різних сферах життя, для дошкільників, на жаль, іноді не залишають часу і місця у морально-виховному процесі як дошкільного закладу, так і сім'ї. Це позначається на характері взаємин представників різних вікових груп, системі цінностей, вимогах, правилах, поведінці, взаєминах.

Виховання у дошкільників доброзичливих взаємин є нагальною проблемою суспільного характеру. Основним простором вияву моральних якостей виступають доброзичливі взаємовідносини. Доброзичливість – фундаментальне моральне поняття, що характеризується готовністю і здатністю особистості свідомо слідувати добру. Ознаки доброзичливості завжди співвіднесені з вищою, самодостатньою ціллю і співпадають з людською довершеністю. Добро, в першу чергу, пов'язане з умінням радіти і жаліти, відгукуватись на почуття інших і тримати свою душу відкритою. Вони проявляються в особистісних взаєминах, які набувають дедалі більшої значущості. Дитина навчається поважати свої думки та думки інших, співрадіти та співчувати, домовлятися і поступатися, співпереживати і ставити себе на місце однолітка [1]. В.О. Сухомлинський писав, що мистецтво облагороднення дитини найвищими почуттями і переживаннями є мистецтвом співпереживання. Він добивався того, щоб

саме з дитячих років людина розуміла і відчувала серцем найтонші рухи іншої людини [3].

Психолого-педагогічний і соціально-культурний аспекти проблеми морального виховання особистості розробляли Л.С. Виготський, Я.Г. Корчак, О.І. Кульчицька, В.О. Сухомлинський, О.В. Сухомлинська. Науковці відводять важливе місце формуванню морально-духовних цінностей підростаючого покоління: набуття знань; суспільного та особистого досвіду; осягнення і розуміння суті явищ, фактів об'єктивної дійсності; усвідомлення сенсу людського життя-буття. Наукові праці І.Д. Беха, В.А. Киричок, В.У. Кузьменко, Т.І. Поніманської, К.І. Чорної розкривають питання формування моральних почуттів, моральних цінностей, проблему морального розвитку особистості визначають як одну із базових засад загальнолюдських цінностей.

Дане дослідження проводилося поетапно. На констатувальному етапі дослідження було отримано інформацію стосовно змісту, широти та глибини знань старших дошкільників про доброзичливі взаємини. Одержані емпіричні дані переконуюче свідчать про:

- недостатній рівень професійної готовності педагогів з моральної проблематики, бо самі дорослі не завжди дотримуються в стосунках адекватних моральних настанов;
- недостатній рівень належного розвивального середовища тому, що дорослі переймаються проблемою дитини час від часу;
- недостатню ефективність технологій у навчально-виховній роботі зі старшими дошкільниками означеного напрямку, так як вони гальмують гармонійне поєднання зовнішніх та внутрішніх ознак взаємин.

Отже, вибудована цілісна картина виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин дозволила побудувати адекватну методіку формувального етапу дослідження. Ефективне вирішення наукової проблеми потребує спільних зусиль дорослих, як батьків так і педагогів, задля забезпечення наступних *педагогічних умов*: створення і *постійне підтримання* в ДНЗ та сім'ї сприятливого доброзичливого клімату; побудова освітнього процесу на основі *переконання, заохочення* особистості до подальших позитивних зусиль; формування *звичок, навичок* доброзичливих взаємин через засвоєння моральних, естетичних, традицій духовної культури народу; виховання у дитини *потреби* в доброзичливих взаєминах.

Реалізація педагогічних умов і основних завдань відбувалася поетапно за *трьома напрямками*. Визначимо їх: перший напрям – робота з дошкільниками, другий напрям – робота з педагогічним колективом, третій напрям – робота з батьками.

Робота з педагогічним колективом базувалася на особистісно орієнтованому вихованні. Продуктивність і ефективність виховання

доброзичливих взаємин старших дошкільників полягала у забезпеченні таких педагогічних методів і прийомів, які демонстрували турботу до кожного вихованця та відсутність негативних відтінків у ставленні.

Об'єктом уваги педагога виступала узгодженість прагнень, можливостей дитини та оптимістичного оточення, яке авансувало їй успіх чи спробу. Відмінність від традиційних форм роботи, які панували в ДНЗ полягала у двосторонній активності педагогів і дітей, чіткій періодичності та поглибленому обговоренні проведених спостережень, отриманих вражень та відчуттів, забезпечення такої атмосфери доброзичливих взаємин, якої потребував формувальний етап дослідження. Даний напрям був підґрунтям, фоном всього освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети використовували шляхи опосередкованого та прямого впливу виховання на вихованців: врахування вікових потреб, індивідуальних особливостей та інтересів дитини; створення атмосфери доброзичливості та взаєморозуміння; формування у дітей понять, суджень, переконань та адекватної самооцінки; забезпечення не формальної емоційної насиченості в індивідуальній та колективній діяльності: організація спільних зусиль до співпереживання; підбір творів з чітким сюжетом, композицією, темою, яка розкривалася в яскравій образній моральній формі та колориті; організація виставок робіт дітей, вихователів, батьків, проведення театральних вистав; підвищення естетичної та художньої культури вихователів; надання методичної допомоги батькам.

Значною мірою, якість виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин, залежить і від предметно-просторового середовища. У створенні атмосфери доброзичливості, поваги, уваги до кожної дитини вбачали основний прояв забезпечення побудови виховного процесу на основі прийняття індивідуальності особистості. Зміст семінарів-практикумів та індивідуальних бесід з педагогами окреслював широке коло прийомів, за допомогою яких не тільки акцентували увагу на проблемах визначення моральних якостей художніх персонажів, а і добирали способи допомоги дитині в оволодінні навиками їх розрізнення, прийомами виконання творчих завдань з елементами інтеграції видів мистецтва яку надавали їй однолітки.

Потім ми переходили від загальних теоретичних питань до бесід про конкретну дитину та конкретну ситуацію, переважна тематика яких стосувалася особливостей доброзичливих взаємин дошкільників, тактовного педагогічного впливу з метою їх корекції, добору найефективніших методів, прийомів, а також забезпечення атмосфери терпимості. Допоміжні засоби у процесі ознайомлення з моральними рисами, якостями справляли значний вплив на художню активність дітей: з позиції сприймання – розширення словникового запасу, ключових понять при описі свого враження від твору та з позиції чинника, який пробуджував асоціативний потенціал уяви.

Виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин здійснювалося різними засобами та за різними напрямками. Одним із засобів морального виховання особистості визначено мистецтво (Н.А. Ветлугіна, А.В. Запорожець, О.І. Кульчицька, В.О. Сухомлинський, Б.М. Теплов та ін.) з використанням мистецьких творів та художньої діяльності дошкільників. Переконалися, що не випадково мистецтво називають „школою почуттів”. Твори мистецтва відображають відносини людей, їх вчинки в різних ситуаціях, ще не знайомих дошкільнику, і не тільки зацікавлюють, а й змушують разом з героями радіти, сумувати, обурюватися [4].

У проявах почуттів виявляється те, що дитині дороге, що її хвилює, що притягує і відштовхує, чого вона боїться і чому радіє, сумує, а що залишає її байдужою. Загально відомо, що дошкільний вік відіграє провідну роль у сенситивному періоді розвитку дитини, він фактично є віком становлення особистості, формуванням її моральної свідомості, суб'єктивних уявлень про *добро і зло, правду і неправду, красу поведінки, взаємовідносин між однолітками*. У повсякденній практичній діяльності педагог здійснює на основі своїх моральних поглядів, бачень, переконань правильний підхід до аналізу власних вчинків та своїх вихованців. Збалансованість на рівні понять добра і зла надає нерівне підґрунтя для оцінки відповідних дій. Відображаючи й естетично оцінюючи явища дійсності, мистецтво формує відношення людини до цих явищ, виховує її в дусі своїх ідеалів. Таке виховання має моральне значення. Проте моральний вплив мистецтва можливий лише за умови нерозривного переплетення його з естетичною та художньою дійсністю.

Ефективне вирішення проблеми потребувало спільних зусиль батьків та педагогів задля організації відповідних педагогічних умов: створення і постійне підтримання в дошкільному навчальному закладі та сім'ї сприятливого доброзичливого клімату; створення розвивального середовища; збагачення вражень, розвиток чуттєвої сфери, моральних якостей дітей від сприймання мистецьких творів та реалій життя; варіювання педагогічних впливів, видів і форм роботи відповідно до індивідуальності дитини; побудова освітнього процесу на основі *переконання, заохочення* особистості до подальших позитивних зусиль; виховання потреб дитини до добровільного морального вибору.

Робота з дошкільниками у системі виховних впливів передбачала посилення уваги, турботи дорослого про такі набутки: поглиблення, розширення знань про моральні якісні взаємини персонажів літературних творів, героїв ігор-драматизацій та людей в реальному житті; розвиток емоційно-чуттєвої сфери (переживання, ціннісні ставлення, орієнтація дитини на чесноти героїв художніх творів та соціально схвалювані норми поведінки, позитивна емоційна налаштованість на однолітка та

добррозичливу взаємодію з ним); оволодіння дитиною моделлю моральної поведінки, дійове сприяння створенню конструктивної спільності з ровесниками.

Організацію мистецької діяльності та виховання у старших дошкільників уявлення про доброзичливість проводили за принципами інтеграції – гармонійного поєднання у різних життєвих моральних ситуаціях фрагментів музики, живопису, поезії, літературних уривків, театралізованої дії з виходом на образотворення у різних видах художньої діяльності. Роботу здійснювали послідовно, її сутність полягала у поступовому накопиченні старшими дошкільниками досвіду спостереження, обстеження, дослідження, що допомагало виявляти зовнішні та внутрішні характерні моральні ознаки доброзичливих взаємин [2].

Моральний вчинок – це вже наявний у дітей дошкільного віку елементарний власний досвід, що продукує виникнення в їхній уяві нових зв'язків, уточнює те, що раніше було незрозумілим, тому і не помічалася ними. Завдяки йому явища виступають не окремими оголеними фактами, а вказують на існування причинно-наслідкових зв'язків. Взаємодія персонажів доходить до конкретного результату, а низка подій, аналіз фактів, що до того призвели, дитині може була і незрозуміла.

Дошкільники здатні зрозуміти сутність моралі, яку несе в собі казка, стати над героями, критично розглядати їхні вчинки з авторської позиції. Та це не відбувається миттєво і спонтанно. Така здатність у дітей може бути вироблена тільки системно, послідовно, при планомірному педагогічному втручанні. Основою його є емоційні враження, які запам'ятовуються і накладають свій відбиток. Як правило, дитячі емоції при слуханні казки яскраві, відверті, супроводжували рухами, оплесками, сміхом, схвальними чи з осудом поглядами, вигуками.

У роботі з літературним твором застосували модель роботи з казкою, перевага якої, порівняно з традиційними, виявилася у активізації індивідуальних сприймань, уявлень дітей та вільній інтерпретації ними пережитого без попереднього обговорення чи коментування дорослим. Окрім того, вдалими виявилися створення оповідань, методи, які відображали повсякденне життя дітей в умовах дошкільного навчального закладу. Мистецька діяльність захоплює і приваблює дітей, викликає жваві емоції, зачаровує образністю, та саме слухання казки не здатне сформуванню у дошкільників розуміння переваги, необхідності доброзичливих взаємин.

Наступні методи реалізують завдання, які полягають у розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини через активну участь у різних видах театралізації. Театралізована діяльність є тим середовищем, де дитина на короткий час перетворюється в хорошого чи поганого персонажа. По закінченню виконання ролі дошкільник діятиме так, як вважатиме за

потрібне. Якщо роль і власна моральна позиція дитини не співпадають, то вона змушена буде докладати зусиль на час її виконання. Але навіть короткочасні вольові зусилля залишають помітний слід у пам'яті дитини і через деякий час при певній повторюваності здатні вплинути на внутрішні потреби і регулювати її поведінку у відповідності з ідеальною моделлю моральних взаємин.

Динаміка при виборі ролей сприяла емоційній активності дитини в залежності від характеру героя. Виділяючи тих дошкільників, які в реальному спілкуванні частіше обирали позицію розпорядника, арбітра, головного, ведучого, пропонували їм другорядну роль, менш виразну, епізодичну. Така незвичність допомагала дитині відчувати стан свій та однолітка (персонажа) в подібних ситуаціях.

Ефективним методом позбавлення дитини байдужості до своїх однолітків була організація театралізованої діяльності, яка дозволила при виконанні позитивної ролі дитині „увібрати” в себе моральні риси притаманні героєві. Чим більше подібних емоційних слідів залишається в пам'яті дитини, тим реальніше формуються потреби і вчинки. Такі методи мали на меті забезпечити дітям можливість „приміряти” певну роль на себе, виступити від імені різних героїв, що змушує відчувати і стан героя, і стан свого партнера. Результат взаємодії персонажів є логічним завершенням їхніх намірів і вчинків.

Перехід від теоретичного розуміння необхідності та переваги морального вчинку до аналізу реальної ситуації найбільш тривалий і складний. Тому наступна робота передбачає трансформацію дітьми моральних якостей образу у практичні зразки моральної поведінки та вправлення у їх вияві. Вирішення в реальній взаємодії проблемних ситуацій вимагає від старших дошкільників максимально задіяти вже набутий на попередніх етапах досвід. Передбачалася активна участь у спеціально створених побутових ситуаціях реальної взаємодії, де від дитини очікувалися моральні прояви. Така діяльність активізувала самостійні міркування, вправляла в умінні робити вибір та оволодівати моральними нормами поведінки.

Одночасно здійснювали *роботу з батьками*, яка мала на меті розкриття значення контакту старшого дошкільника з творами мистецтва. Методика роботи з батьками передбачала педагогічну просвіту та її реалізацію у різних формах, які мали свою системність та послідовність. Тематика батьківських зборів завбачала організацію діалогу та театралізовану діяльність де ілюстрували типові ситуації взаємодії в індивідуальній та груповій художній діяльності дошкільників в умовах ДНЗ, у них глядачі впізнавали своїх дітей та аналізували способи і результати образотворення.

Таким чином, застосування запропонованих методів, прийомів педагогічного впливу з метою корекції, доборі різноманітних за формою і змістом, цікавих дошкільникам видів художньої діяльності, забезпечення атмосфери терпимості виховувало у старших дошкільників адекватне сприйняття доброзичливих взаємин. Завдяки цьому діти експериментальної групи сприймали однолітка з *урахуванням його індивідуальності*, неповторності; були чуйними, уважними до благополуччя іншої людини і *відчували емоційний комфорт* при цьому. Вони стали здатні *поєднувати фізичну досконалість і моральні чесноти*, набули вмінь усвідомлювати *потребу в добровільності* творити добро, не очікуючи винагороди. Отже, мистецтво виявилось ефективним засобом виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / Наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. – 3-тє вид., випр. – К.: Світич, 2009. – 430 с.
2. Кульчицька О.І. Моральне виховання дошкільників.– К.: Знання, 1967. – 32 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям.– К.: Радянська школа, 1969. – 244 с.
4. Якобсон П. М. Чувства, их развитие и воспитание. – М.: Знание, 1976. – 62 с.

В статъе предложено поэтапное применение методов, приемов, корректного педагогического влияния на воспитание у старших дошкольников доброжелательных взаимоотношений средствами искусства.

Ключевые слова: моральне виховання, доброжелательные взаимоотношения, искусство, старшие дошкольники

The paper proposes a gradual application of the methods, techniques, tactfully pedagogical influence on the formation of the older preschoolers understanding of goodwill by means of art.

Key words: moral education, benevolence, art, old preschooler.